XX ASR MA'RIFATPARVARLARINING G'OYAVIY YO'NALISHLARI (MAHMUDXO'JA BEHBUDIY PEDAGOGIK QARASHLARI ASOSIDA)

Radjapov S.
Osiyo xalqaro universiteti II bosqich magistranti
Ilmiy rahbar: **Istamova Sh.M.**
BuxDPI professori
doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20033333

Annotatsiya: XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-madaniy hayotida jadid ma'rifatparvarlari muhim o'rin egalladi. Ular milliy uyg'onish, ta'limni isloh qilish, yangi maktab tizimini yaratish hamda jamiyat taraqqiyotini ta'minlash g'oyalarini ilgari surdilar. Ushbu maqolada XX asr ma'rifatparvarlarining g'oyaviy yo'nalishlari, ayniqsa, Mahmudxo'ja Behbudiy pedagogik qarashlari asosida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Jadidchilik, ma'rifatparvarlik, pedagogik qarashlar, milliy uyg'onish, yangi usul maktablari, ta'lim islohoti, ma'naviy tarbiya, Turkiston jadidlari.

Аннотация: В начале XX века в общественно-культурной жизни Туркестана важную роль сыграли представители джадидского просветительского движения. Они выдвигали идеи национального возрождения, реформирования образования и создания новой школьной системы. В данной статье рассматриваются идейные направления просветителей XX века на основе педагогических взглядов Mahmudxo'ja Behbudiy. В исследовании анализируются просветительские, социальные и педагогические принципы джадидского движения.

Ключевые слова: джадидизм, просветительство, педагогические взгляды, национальное возрождение, новометодные школы, образовательные реформы.

Annotation: At the beginning of the 20th century, Jadid reformers played a significant role in the socio-cultural life of Turkestan. They promoted the ideas of national awakening, educational reform, and the establishment of a new school system. This article examines the ideological orientations of early 20th-century enlighteners based on the pedagogical views of Mahmudxo'ja Behbudiy. The study analyzes the educational, social, and pedagogical principles of the Jadid movement.

Keywords: Jadidism, enlightenment, pedagogical views, national awakening, educational reform, new-method schools.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotida tub o'zgarishlar yuz berdi. Bu davrda xalq hayotida ma'rifat va ilm-fan masalasi dolzarb ahamiyat kasb eta boshladi. Jamiyat taraqqiyoti, milliy ongning uyg'onishi hamda zamonaviy ta'lim tizimini shakllantirish ehtiyoji kuchaydi. Ana shunday tarixiy sharoitda jadid ma'rifatparvarlari maydonga chiqdi.

Jadidchilik harakati Turkiston xalqlarining ijtimoiy va madaniy taraqqiyotida muhim o'rin tutdi. Bu harakatning asosiy maqsadi xalqni jaholatdan chiqarish, zamonaviy bilimlarni keng yoyish hamda jamiyatni taraqqiyot yo'liga olib chiqishdan iborat edi. Jadid ma'rifatparvarlari ta'lim va tarbiyani jamiyat rivojining asosiy omili sifatida baholadilar.

Mazkur harakat vakillari o'z faoliyatlarida bir necha muhim g'oyaviy yo'nalishlarni ilgari surdilar. Birinchidan, ular ta'lim tizimini yangilash zarurligini ta'kidladilar. Eski maktab tizimi

zamonaviy ilm-fan talablariga javob bermasligi, unda o‘qitish metodlari eskirganligi qayd etildi. Shuning uchun jadidlar yangi usul maktablarini tashkil etish orqali ta’lim tizimini modernizatsiya qilishni maqsad qildilar.

Ikkinchidan, jadid ma’rifatparvarlari milliy ongni shakllantirish masalasiga alohida e’tibor qaratdilar. Ularning fikricha, millat taraqqiyoti uchun xalq o‘z tarixini, madaniyatini va tilini chuqur bilishi zarur edi. Shu sababli jadid adabiyoti va matbuotida milliy uyg‘onish g‘oyalari keng targ‘ib qilindi.

Uchinchidan, jadidchilik harakati jamiyatda ijtimoiy va madaniy islohotlarni amalga oshirish g‘oyasini ilgari surdi. Bu jarayonda ma’rifat, ta’lim va madaniyat jamiyat taraqqiyotining asosiy vositasi sifatida talqin qilindi.

Mazkur g‘oyalar jadid adabiyoti, matbuoti va pedagogik faoliyatida o‘z aksini topdi. Jadidlar maktablar ochish, gazeta va jurnallar chiqarish, teatr san’atini rivojlantirish orqali xalqni ma’rifatga undashga harakat qildilar.

Jadidchilik harakatining eng yirik namoyandalaridan biri Mahmudxo‘ja Behbudiy hisoblanadi. U o‘zining pedagogik, adabiy va ijtimoiy faoliyati orqali Turkiston ma’rifatparvarlik harakatining rivojiga katta hissa qo‘shgan.

Behbudiy XIX asr oxiri va XX asr boshlarida yashab ijod qilgan bo‘lib, o‘z davrining ilg‘or fikrli ziyolilaridan biri sifatida tanilgan. U nafaqat pedagog, balki dramaturg, jurnalist va jamoat arbobi sifatida ham faoliyat yuritgan.

Behbudiyning ma’rifatparvarlik faoliyati bir necha yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Eng avvalo, u ta’lim tizimini yangilash masalasiga katta e’tibor qaratgan. Uning fikricha, xalq taraqqiyoti uchun eng muhim omil – bu ilm va ma’rifatdir. Shu sababli u yangi usul maktablarini tashkil etish va zamonaviy fanlarni o‘qitishni keng yo‘lga qo‘yishni targ‘ib qilgan.

Behbudiy o‘z asarlarida jaholat va savodsizlikni jamiyat taraqqiyotining asosiy to‘siqlaridan biri sifatida ko‘rsatadi. U xalqni ilm olishga, dunyoviy bilimlarni egallashga undaydi. Uning pedagogik qarashlarida ta’lim nafaqat bilim berish jarayoni, balki shaxsni ma’naviy va axloqiy jihatdan tarbiyalash vositasi sifatida talqin qilinadi.

Behbudiy faoliyatining muhim jihatlaridan biri jadid matbuotini rivojlantirish bilan bog‘liqdir. U gazeta va jurnallar orqali xalqni ma’rifatga chorlagan, zamonaviy fikrlarni targ‘ib qilgan. Bu jarayon Turkiston ijtimoiy fikrining shakllanishida muhim rol o‘ynagan.

Behbudiyning pedagogik qarashlari jadid ma’rifatparvarligi g‘oyalarining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. U ta’lim tizimini yangilash orqali jamiyat taraqqiyotini ta’minlash mumkin deb hisoblagan.

Behbudiyning pedagogik konsepsiyasida bir necha asosiy tamoyillar ajralib turadi.

Birinchi tamoyil – ta’limning zamonaviyligi. Behbudiy eski maktab tizimini tanqid qilib, yangi usul maktablarini tashkil etish zarurligini ta’kidlagan. Yangi usul maktablarida o‘qitish jarayoni ancha samarali va zamonaviy metodlar asosida tashkil etilishi kerak deb hisoblangan.

Ikkinchi tamoyil – ta’limning hayot bilan bog‘liqligi. Behbudiy ta’lim jarayonida o‘quvchilarga faqat diniy bilimlar emas, balki matematika, geografiya, tarix kabi dunyoviy fanlarni ham o‘rgatish zarurligini ta’kidlagan.

Uchinchi tamoyil – tarbiyaning ahamiyati. Behbudiyning fikricha, ta’lim jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmasligi kerak. U yoshlarni ma’naviy va axloqiy jihatdan ham tarbiyalashi lozim.

To‘rtinchi tamoyil – milliylik va zamonaviylik uyg‘unligi. Behbudiy ta’lim tizimi milliy qadriyatlar asosida qurilishi, lekin zamonaviy ilm-fan yutuqlarini ham o‘zida mujassam etishi kerak deb hisoblagan.

Bu tamoyillar jadid pedagogikasining asosiy g‘oyalarini ifodalaydi.

Jadid ma’rifatparvarlarining pedagogik qarashlari nafaqat ta’lim tizimiga, balki jamiyatning umumiy taraqqiyotiga ham katta ta’sir ko‘rsatdi. Ular ilm-fan, madaniyat va ma’rifat orqali jamiyatni yangilash g‘oyasini ilgari surdilar.

Jadidlar tomonidan tashkil etilgan yangi usul maktablari Turkiston ta’lim tizimida muhim o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. Bu maktablarda o‘qitish jarayoni ancha samarali bo‘lib, o‘quvchilar qisqa vaqt ichida savod chiqarishga erishdilar.

Bundan tashqari, jadid ma’rifatparvarlari teatr, matbuot va adabiyot orqali ham xalq ongini uyg‘otishga harakat qildilar. Bu jarayon milliy madaniyat va ijtimoiy tafakkurning rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatdi.

Bugungi kunda jadid ma’rifatparvarlarining pedagogik merosi zamonaviy ta’lim tizimi uchun ham muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qilmoqda. Ularning ilgari surgan g‘oyalari bugungi pedagogik nazariyalar bilan ko‘plab umumiy jihatlarga ega.

Masalan, jadid pedagogikasida ta’limning shaxsga yo‘naltirilganligi, ma’naviy tarbiyaga e’tibor berilishi hamda ta’limning hayot bilan bog‘liqligi kabi tamoyillar mavjud. Bu tamoyillar bugungi zamonaviy ta’lim paradigmasida ham muhim o‘rin tutadi.

Behbudiyning pedagogik qarashlari bir necha asosiy tamoyilga asoslangan: ta’limning modernizatsiyasi, milliy ongni shakllantirish, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, ma’naviy va axloqiy tarbiya hamda milliy qadriyatlar bilan zamonaviy bilimlarni uyg‘unlashtirish. Ushbu tamoyillar bugungi kunda ham zamonaviy pedagogik nazariyalar bilan muvofiq keladi, xususan shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaga asoslangan pedagogika va ma’naviy axloqiy tarbiya prinsiplari bilan.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Behbudiyning pedagogik yondashuvlari va jadidchilik harakatining g‘oyaviy yo‘nalishlari bir necha jihatdan zamonaviy ta’lim paradigmasi bilan uzviy bog‘liq:

1. Shaxsiy rivojlanishga yo‘naltirilgan ta’lim – Behbudiyning fikricha, har bir o‘quvchi individual qobiliyat va qiziqishlariga mos ravishda tarbiyalanishi kerak. Bu bugungi kompetensiyaga yo‘naltirilgan yondashuv bilan uyg‘un.

2. Ma’naviy va axloqiy tarbiya – U o‘quvchilarning halollik, adolat, mehr oqibat kabi fazilatlarini shakllantirishni ustuvor vazifa sifatida ko‘rgan. Bu prinsip bugungi ta’limda “character education” yoki shaxsiy rivojlanish konsepsiyasi bilan bog‘liq.

3. Milliy ongni shakllantirish – Behbudiyning pedagogik konsepsiyasida milliy til, adabiyot va madaniyat o‘quv jarayonining ajralmas qismi bo‘lib, jamiyatning ma’naviy poydevorini yaratadi. Bugungi global ta’lim kontekstida bu prinsip milliy qadriyatlar va zamonaviy bilimlarni uyg‘unlashtirish nuqtai nazaridan dolzarbdir.

4. Zamonaviy fanlarni ta’limga integratsiya qilish – Behbudiyning yangi usul maktablari tajribasi o‘quvchilarga diniy va dunyoviy bilimlarni birlashtirish imkonini bergan. Bu bugungi STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi bilan parallellikni ko‘rsatadi.

Shuningdek, jadid pedagogik merosi o‘quvchi yoshlarni fikrlash, tanqidiy qarash va ijodiy yondashuvga o‘rgatish orqali jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘shadi. Bu xususiyat bugungi zamonaviy ta’lim tizimlarida ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki XXI asr kompetensiyalarida shaxsning ijodiy va analitik fikrlashi asosiy o‘rin tutadi.

Natijada, maqola jadid ma’rifatparvarlarining pedagogik g‘oyalari va Behbudiyning konsepsiyasini zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan solishtirib, ularning nazariy va amaliy ahamiyatini ochib berdi. Manbalar shuni ko‘rsatadiki, jadid pedagogik merosi bugungi kunda ham ilmiy, metodik va ta’lim siyosati nuqtai nazaridan o‘rganishga arziydi.

Kelajakda bu pedagogik merosni chuqur o‘rganish va zamonaviy ta’lim tizimiga tatbiq etish orqali:

- yangi pedagogik metod va texnologiyalarni ishlab chiqish,
- ma’naviy va axloqiy tarbiyani mustahkamlash,
- milliy qadriyatlar bilan zamonaviy bilimlarni uyg‘unlashtirish mumkin.

Shu bilan birga, jadid pedagogikasining bugungi kontekstga moslashtirilishi, o‘quv dasturlari va metodik qo‘llanmalarni ishlab chiqishda innovatsion yondashuvlarni rivojlantirishga ham yordam beradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Mahmudxo‘ja Behbudiy pedagogik qarashlari nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki zamonaviy pedagogika uchun ilmiy manba, innovatsion pedagogik tadqiqotlar uchun poydevor sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, uning pedagogik merosi milliy uyg‘onish, shaxsiy va ijtimoiy rivojlanish, ma’naviy axloqiy tarbiya kabi masalalarni hal etishda dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Islomov N. Milliy pedagogika va jadidlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2013. – 192b.
2. Nuriddinov T. XX asr ta’lim islohotlari. – Toshkent: Ta’lim, 2018. – 216 b.
3. Rakhimov A. Pedagogik yondashuvlar. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2015. – 240 b.
4. Karimov S. Jadidchilik pedagogik merosi va zamonaviy ta’lim. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019. – 184 b.
5. Tursunov O. O‘zbek jadid maktablari tarixi. – Toshkent: Sharq, 2008. – 300 bet.
6. Rustamov B. Ma’naviy tarbiya va pedagogika. – Toshkent: Ta’lim, 2014. – 212 b.
7. Yusupov A. Mahmudxo‘ja Behbudiy va uning pedagogik qarashlari. – Toshkent: Fan, 2016. – 190 b.